

Az ember, aki meg akarta akadályozni az algériai háborút*

Az ember, aki meg akarta akadályozni az algériai háborút címet adta frissen megjelent könyvének a francia José-Alain Fralon újságíró, aki hosszú időn át volt a tekintélyes *Le Monde* munkatársa, előbb brüsszeli, majd moszkvai tudósítója. Fralon ismert szerző, az elmúlt évtizedben féltucatnyi könyvet jelentetett meg Belgiumról és különböző nemzetközi kérdésekről. Legújabb munkája azt a hullámot lovagolja meg, amelyet az algériai függetlenség jubileumi, 50. évfordulója keltett szerte a világban. Franciaországban, az egykori gyarmattartóban monográfiák, cikkek, tanulmányok sokasága látott napvilágot, tudományos konferenciák sorozatát rendezték az évforduló kapcsán. Ebbe a vonulatba illeszkedik Fralon munkája is.

A szerző személyesen is érintett a problémát illetően. 1945-ben Constantine-ban, a kelet-algériai nagyvárosban született, és családjával a felszabadító háború utolsó szakaszaig, 1960-ig Algírban élt, itt végezte középiskolai tanulmányait. Így gyermekkorában testközelből szerzett „élményeket” a konfliktusról. Véleményét nem rejti véka alá. A vele készült interjúban rendre megjegyzi, hogy Algéria számára a függetlenség mind a mai napig „a család történetét” jelenti, de magára az 1954–1962 között zajló konfliktusra is inkább „polgárháborúként”, semmint felszabadító háborúként tekint. Markáns mondandójának lényege az, hogy az algériai háború elkerülhető lett volna, ha az 1950-es évek elején a francia politikai elit hallgat olyan emberekre, mint Albert Camus vagy Jacques Chevallier, és tárgyal a nacionalistákkal a függetlenség hosszú távú megadásáról. Chevallier, Algír liberális polgármestere szerinte eljutott odáig, hogy föderalistává vált, s föderációt javasolt Franciaország, Európa és Algéria között. Csakhogy a francia IV. Köztársaság elitje ezt nem fogadta el, mert – mint egy interjúban Fralon kifejtette – habár „mindenki arról beszélt, hogy tárgyalni kellene, mégsem akarta azt senki elkezdeni”.¹

Miért fontos Fralon Jacques Chevallier életét, pályafutását bemutató biográfiája? Leginkább azért, mert egy elfeledett politikai szereplőnek állít benne emléket. A szűkebb szakmán kívül sem Algériában, sem Franciaországban nem ismerik a nevét, és az 50. évforduló kapcsán tartott ünnepségek, megemlékezések során sem történt rá semmilyen utalás. (Csupán egyetlen, 2010-ben megjelent monográfiáról tudok, mely elsősorban algíri polgármesteri tevékenységével foglalkozik, a szerzője Michèle Barbier.) Fralon azzal a szándékkal

* José-Alain Fralon: *Jacques Chevallier, l'homme qui voulait empêcher la guerre d'Algérie*. (Jacques Chevallier, az ember, aki meg akarta akadályozni az algériai háborút.) Fayard, Paris, 2012. 310 p.

1 http://www.rtf.be/info/monde/detail_jose-alain-fralon-sur-l-algerie-pour-tourner-la-page-il-faut-lavoir-lue?id=7800318; <http://www.rfi.fr/emission/20120612-jose-alain-fralon-auteur-jacques-chevallier-homme-voulait-empêcher-guerre-algerie-> (A letöltés ideje: 2012. december 20.).

írta meg könyvét, hogy úgymond visszahozza a köztudatba Chevallier személyét, illetve az általa képviselt „liberális” irányzatot, amely alternatívát jelentett a felszabadító háború előtti és alatti időszakban. Azt gondolom, ezt a célját Fralon maradéktalanul el is érte: kiadatlan dokumentumok, a még élő szereplőkkel készített személyes interjúk és természetesen a szakirodalom segítségével rajzolja fel a „liberálisnak” nevezett politikai irányzat egyik legfontosabb képviselőjének portréját. A szerzőnek legfeljebb az róható fel, hogy levéltári dokumentumokat, forrásokat nem kutatott, ami helyenként bizonyosan tisztábbá tehetné volna a felrajzolt képet. Ez azonban mit sem von le a mű értékéből. Az alábbiakban részletesebben ismertetem Chevallier pályafutásának első, meglátásom szerint döntő szakaszát, amikor kialakultak a politikai nézetei, és más módszerekkel próbált megoldást találni az algériai problémákra, mint a kormány vagy a telepések többsége. A felszabadító háború alatti és utáni pályájára csak röviden utalok.

A szerző a művét egy drámai pillanat felidézésével kezdi. 1962 tavaszán, miután aláírták az eviani megállapodást a háború lezárásáról, Algériában elszabadult a pokol. A függetlenséget elutasító ultrakolonialisták terrorista csoportja, a Titkos Hadsereg Szervezete (OAS) a felperzselt föld taktikáját választotta. El akart pusztítani mindent, amit a franciák Algériában létrehoztak, így állván bosszút a felkelőkön. Egyesek tervbe vették a főváros benzintartalékainak felgyújtását, a sivatagi olajkutak felrobbantását, a Franciaországban élő algériaiak „egyenkénti legyilkolását”, Algír csatornahálózatának megsemmisítését. Sorra robbantak a bombák a nagyvárosokban, civilek százai vesztették életüket. Május 2-án az algíri kikötőben egy hatalmas robbanásban hatvanan vesztették életüket, közel háromszázan pedig megsebesültek. A városban szó szerint eluralkodott a félelem. A felkelést irányító Nemzeti Felszabadítási Front (FLN) már arra készült, hogy bosszúból ezer eltökélt algériait zúdít rá az európai negyedekre. Küszöbön állt az apokalipszis. Ebben a válságos pillanatban sikerült Chevallier-nek egy asztalhoz ültetnie az FLN és az OAS képviselőit, akik június 17-én megállapodtak az esztelen, vak vérengzés leállításában. Chevallier-nek köszönhető ez a kialkudott kompromisszum, amely ugyan nem tudta megakadályozni a nyolcszázezer európai („feketelábú”) pánikszerű távozását, Algír azonban megmenekült.

Az első két fejezetben Chevallier családi háttéréről és a két világháború közötti Algéria társadalmi viszonyairól kapunk átfogó és igen érzékletes képet. Chevallier gyerekként 1922-ben érkezett Algírba a szüleiével és a bátyjával. Apai nagyapja 1884-ben vándorolt ki Lyonnól az észak-afrikai gyarmatra, ahol kádárként kezdett el dolgozni. A hordókészítésnek akkoriban volt keletje: éppen felfutóban volt az algériai bortermelés. Mivel azonban a fa hiánycikknek számított, Charles Chevallier fiait beszerző körútra küldte. Étienne fia – Jacques apja – így került az Egyesült Államokba, a fában gazdag Louisianába. 1906-ban feleségül vette a New Orleans-i Corinne Huchet de Kernion de La Bédoyère-t, akinek breton ősei még a 18. században vándoroltak ki az Újvilágba. Corinne apja a déliek oldalán részt vett az amerikai polgárháborúban. Az ifjú pár 1909-ben visszaköltözött Bordeaux-ba, ahol a családi vállalkozás irodája működött. Két fiuk született, Georges 1910-ben és Jacques 1911-ben. 1919-ben a család visszaköltözött New Orleansba, és a gazdag Amerika teljesen lenyűgözte az abszolút kétnyelvű Jacques-ot. Idilli életük volt, de 1922-ben a nagypapa, Charles halála miatt Algériába kellett települniük.

Jacques a jezsuiták algíri középiskolájába járt, ahol nehezen viselte a kötöttségeket, a szülei viszont liberális, „amerikai” szellemben nevelték. A tehetős szülők óriási kerttel övezett hatalmas házat vásároltak Algír legelőkelőbb negyedében. A világra nyitott, művelt, életvidám szülők nagyszerű háttérrel biztosították gyermekeik neveléséhez, habár nem tartoztak az Algériát uraló „felső tízezerhez”, a Blachette-ek, Schiaffinók, Germainek, Borgeaud-ek

közé. A jövőre nézve nem mellékes, hogy a családnak nem igazán sikerült jó kapcsolatokat kiépítenie a régi, meghatározó telepescsaládokkal, amelyek amerikai gyökereik miatt valamelyest „kívülállónak” tekintették a Chevallier-kat. Érdekes módon az őslakos algériaiakkal gyakran jobb, szívélyesebb volt a viszonyuk.

Az 1920-as évek elején hivatalosan 5,7 millió ember élt a gyarmaton, ebből 800 ezer európai származású telepes volt, a többi őslakos. Fralon szemléletesen ábrázolja a telepesek sokszínű társadalmát: „vállalatvezetők és melósok, Párizsból most érkezett irodisták és 1830-ban partra szállt családok leszármazottjai, tanítók és vízvezeték-szerelők, gazdálkodók” (25. p.). Palermói, sevillai, máltai, korzikai bevándorlók, a 19. században ide deportált politikai foglyok utódai, 1870 után idemenekült elzász-lotaringiaiak, közel százezer, szerény körülmények között élő zsidó, akiket még az inkvizíció űzött ki Spanyolországból a 16. században: ők alkották az „algériai franciák” vagy inkább az „algériai európaiak” társadalmát. Ez a népség élesen elkülönült az „araboktól”, a „muszlimoktól”, sokan csupán dekorációként tekintettek rájuk, de azért „apartheidről” sem beszélhetünk. A buszon, a moziban és az üzletekben nem volt szegregáció, de a vegyes házasságok ritkák voltak, mint a fehér holló, az európaiak közül pedig gyakorlatilag senki sem beszélt arabul. A két közösség jogi helyzete közötti különbséget Fralon Ferhát Abbásznak, a nemzeti mozgalom egyik vezetőjének, az 1958-ban megalakult ideiglenes algériai kormány miniszterelnökének szavaival érzékelteti: *„Ha egy algériai arabnak mondta magát, a francia jogászok azt mondták neki: nem, francia vagy. Ha ezután a franciák jogait követelte magának is, ugyanezek a jogászok azt felelték neki: nem, arab vagy”* (29. p.).

Az 1920-as években Algéria nyugodt volt ugyan, de már megjelentek a nemzeti mozgalom első csírái. 1922-ben „az algériai nemzeti mozgalom atyjának” tekintett Messzali Háddzs, aki egy évvel korábban szakaszvezetőként szerelt le a francia hadseregből, Franciaországba költözött és nagyon közel került a kommunista párthoz. Az FKP ekkor már programjára tűzte az észak-afrikai francia gyarmatok felszabadítását. Az 1922 áprilisában Algériába látogató Alexandre Millerand köztársasági elnökhöz a tekintélyes Háled emír, Abdel-Káder, az 1830–1840-es években a franciákkal harcoló nemzeti hős unokája azzal a kérelemmel fordult, hogy az algériai araboknak is legyen képviselőjük a párizsi nemzetgyűlésben. Párizsban azonban hiába terjesztettek elő ilyen értelmű törvényjavaslatot, a telepesek parlamenti képviselői, sajtója és az őket támogató franciaországi gyarmati lobbis elérte annak elutasítását. Ez a felállás lesz jellemző egészen 1954-ig.

A boldog, sikeres középiskolai és jogi tanulmányok, valamint a katonaévek után Chevallier 1934-ben került kapcsolatba a politika világával. Ekkorra Algéria alaposan megváltozott. Messzali Háddzs 1926-ban Párizsban létrehozta az Észak-afrikai Csillag elnevezésű szervezetét, mely először követelte nyíltan Algéria teljes függetlenségét. Algírban Ferhát Abbász gyógyszerész és Szaláh Bendzsellul orvos megalakította a Muszlim Képviselők Szövetségét, mely az arabok asszimilációjáért és jogegyenlőségéért küzdött a gyarmati legalitás keretein belül. A „gyarmati párt” tagjai mindkét csoportot hevesen támadták és semmilyen reformot sem fogadtak el. Nagy visszhangot keltett, hogy 1928-ban egy algériai atléta, Ahmed Bugíra el-Uafi az amszterdami olimpián francia színeken megnyerte a maratoni futást (1959-ben Párizsban az FLN egyik merényletében vesztette életét). 1931-ben Abdel-Hamid Ben Bádisz sejk megalapította az Ulemák Társaságát, amely egyfelől az iszlám forrásaihoz való visszatérést, másfelől modern oktatást követelt a muszlimok számára is, valamint elutasította az asszimilációt és közzétette híres jelmondatát: *„Arab a nyelvem, iszlám a vallásom, Algéria a hazám.”*

De nemcsak Algéria változott meg, hanem Chevallier családi állapota is, mivel 1932 végén megnősült. Felesége, Renée Missé családjá nemzedékek óta Algériában élt, nagyapja egyike volt az algériai vasúthálózat megépítőinek. Az ifjú pár Algír belvárosába költözött, s 1933-ban már meg is született első gyermekük, Jean-Pierre (akit még összesen hatan fognak követni). 1934-ben a politikai helyzet a gazdasági válság által sújtott Franciaországban kritikussá vált, februárban a szélsőjobboldal puccskísérletét a rendfenntartó erők többszörös utcai harcok árán akadályozták meg Párizsban. Jacques Chevallier, aki nem akart jogi pályára lépni, ekkor csatlakozott a Tűzkeresztesek nevű szélsőjobboldali szervezethez, s ezzel mintegy „beszippantotta” a politika világa. A François de La Rocque ezredes által vezetett mozgalom eklektikus programjában helyet kaptak a harci erények, a szociális katolicizmus, a túlzásig hevített patriotizmus. A szervezet 1936-ban felvette a Francia Szociális Párt (FSZP) nevet, és rövidesen közel egymillió taggal az első számú jobboldali erővé vált.

Algériában a párt sikere még nagyobb volt, mint az anyaországban. A nacionalista érzelmek itt még magasabbra csaptak és Chevallier-t is magukkal ragadták. A 23 éves férfit lenyűgözte ez a fiatal, energikus szervezet, mely a fennálló rend megdöntését ígerte. Különösen szimpatikus volt számára szociális küldetése (ingyenleves, szén és ruházat osztása a szegényeknek). Egyetértett Algériára vonatkozó paternalista szemléletével is, amikor a fajok és a vallások egységéről harsogott a francia trikolor alatt: *„Olyan Algériáról álmodunk, amelyben este, amikor a müezzín imára hívja hittestvéreit, a keresztények is keresztet vetnek.”*

1936 után a párt egyre több szélsőséges, fasisztoid és antiszemita elemet vonzott magához. Ez nem tetszett Chevallier-nak, egyébként La Rocque-nak sem, aki megtiltotta az antiszemitizmust a párton belül. Később, a háború alatt Pétain marsall zsidóügyi főmegbízottja, Louis Darquier de Pellepoix nyíltan neki is szegezi majd a kérdést: *„Igen vagy nem, ezredes úr, van-e zsidó vér az ereiben?”* Algériában a párthoz azért csapódhattak nagyobb számban antiszemiták, mert itt ennek az irányzatnak régi hagyományai voltak, hiszen Thomas-Robert Bugeaud tábornok, az ország egyik meghódítója és főkormányzója már 1837-ben indítványozta a zsidók kiűzését. A válság sújtotta 1930-as években az antiszemitizmus intenzitása fokozódott, bojkottot hirdettek a zsidó tulajdonban lévő üzletekre, kizárták a zsidókat a művészeti és tudóstársaságokból, a sportklubokból. Chevallier eközben gyorsan emelkedett a párt ranglétráján, 1937 novemberében Algír egyik külvárosa, el-Biar önkormányzati képviselőjévé választották az FSZP színeiben. 1938-ban a párt Algír körzeti elnöke lett.

A politikai helyzet közben feszültebbé vált, a nacionalisták egyre erőteljesebben hallatták a hangjukat. 1934 augusztusában Messzali Hádids – francia – felesége megvarrta az Észak-afrikai Csillag zászlóját, amely később a független Algéria nemzeti lobogója lett. Messzali ugyanakkor áttette tevékenysége színterét Algériába. 1936 tavaszán a muszlimok körében komoly várakozásokat keltett a baloldali népfront hatalomra jutása és a Blum-Viollette-féle törvénytervezet, amely 20 ezer öslakosnak adta volna meg a francia állampolgárságot, de a javaslat a telepések heves ellenállása miatt megbukott. „Egy nagyszerű elszalasztott alkalom”, jegyezte meg Édouard Depreux belügyminiszter. Ugyanez a népfront – melyet a kommunisták is támogattak – ugyanakkor feloszlatta a függetlenségpárti Észak-afrikai Csillagot és bebörtönöztette Messzalit. A nacionalisták és a kommunisták közötti szakadék ekkor keletkezett.

A II. világháború kirobbanása után – hiába szerette volna – Jacques Chevallier-t nem hívták be katonának. Mindenki a győzelem érdekében cselekedett, a nacionalisták jó része is (például Ferhát Abbász) felfüggesztette a tevékenységét vagy a kormány támogatására szólította fel az algériaiakat. Aki nem így tett, azt a hatóságok bebörtönözték (Messzali 15 évet kapott). Algéria mind az 1940. július 22-i tűzszünetet, mind Pétain marsall hatalomra

kerülését megnyugvással fogadta. A telepések szimpatizáltak az új Francia Állam antiszemita irányvonalával (az algériai zsidóktól Pétain megvonta a francia állampolgárságot). Hamarosan meg is alakult a Harcosok Francia Légioja „a nemzet megújítása” érdekében, az új rezsim támogatására. Zenitjén a szervezet 110 ezer tagot számlált, ami az európai felnőtt lakosság közel egynegyedét jelentette. Belépett Chevallier is.

1942 májusában azonban kilépett, mert zavarta egyik-másik aktivista szélsőséges magatartása, és belátta, hogy ezzel a mozgalommal „lehetetlen elérni Franciaország felemelését”. Időközben kiváló kapcsolatba került a vichyi kormány észak-afrikai főmegbízottjával, Maxime Weygand tábornokkal, aki 29 évesen kinevezte el-Biar polgármesterévé, ezzel ő lett „Franciaország legfiatalabb polgármestere”. Tagja lett az Algériai Pénzügyi Bizottságnak, amely a telepes gazdasági elitet tömörítette. Itt találkozott Alexandre Chaulet-val, a Keresztény Szakszervezetek Uniójának elnökével, aki nagy hatást gyakorolt rá. Az arabul is beszélő Chaulet az őslakosok érdekében akart cselekedni, s javasolta, hogy az anyaországban érvényben lévő családi pótlékot Algériára is terjesszék ki, s hogy a muszlimok ugyanakkora összegben részesüljenek, mint az európaiak. Indítványát hatalmas felzúdulás fogadta a telepések részéről, Chevallier azonban támogatta. Polgármesterként feladatának tekintette, hogy a háborús időkben segítse a legszegényebbeket, mindenki megkapja a fejadagját. A franciák és az arabok egységét hirdette, hiszen „itt mindenki a birodalom gyermeke”.²

1942. november 8-án a Fáklya-hadművelet keretében az angolszász szövetségesek partra szálltak Észak-Afrikában, és rövid úton véget vetettek Vichy uralmának. Az amerikaiak algériai bevonulásában Chevallier szerepe – úgy tűnik – kideríthetetlen. Egyesek szerint az algériai amerikai közösséggel fenntartott kapcsolatai miatt tudnia kellett róla, mások szerint semleges álláspontot foglalt el. Tény viszont, hogy a telepések többsége nem állt ki egyértelműen sem Pétain, sem az angolszászokkal szövetséges ellenálló, De Gaulle mellett. Ennek az lehetett az oka, hogy Algériát az anyaországgal ellentétben a németek nem szállták meg, ezért a kollaboránsok és az ellenállók között nem alakult ki olyan éles különbség, mint a Földközi-tenger túlsó partján. Jó ideig úgy tűnt, Algériában Vichy amerikai „protektorátus” alatt fog működni, mígnem 1943 nyarán De Gaulle átvette a hatalmat, feloszlatta a Harcosok Francia Légioját és eltüntette az utcákról a marsall portréit.

Igazából Algéria csak ekkortól ismerte meg a háborút testközlelől. 1943-ban a fővárosban a tengelyhatalmak bombázásai 300 halottat és 500 sebesültet követeltek. Több mint 250 ezer ember (130 ezer muszlim, 120 ezer európai) vonult be katonának, és vett részt Nyugat-Európa és Franciaország felszabadításában. A „félleg amerikai” Chevallier hamar közeli kapcsolatba került Eisenhower szövetséges főparancsnok beosztottjaival, tisztjeivel, akiket gyakran látott vendégül a házában.

A katonai és politikai fordulat felélénkítette az Algéria jövőjéről folytatott vitát. 1943 márciusában a mérsékelt nacionalista Ferhát Abbász, miután konzultált Messzali 1936-ban létrehozott Algériai Néppártjával (PPA) és az Ulemák Társaságával, eljuttatta Marcel Peyrouton főkormányzóhoz a nemzeti mozgalom történetének egyik legfontosabb dokumentumát, az *Algériai Nép Manifesztumát*. A szöveg elítélte a gyarmatosítást, algériai állampolgárságot követelt a Franciaországgal létrehozandó föderáció keretein belül és a muszlimok részvételét az ország kormányzásában. A nyilatkozat kibocsátására áldását adta az anti-kolonialista Roosevelttől észak-afrikai megbízottja, Robert Murphy. A manifesztumot azonban

² Egy francia történész ugyanígy „a gyarmatbirodalom gyermekének” nevezte Chevallier-t. Vö. Planche, Jean-Louis: Jacques Chevallier, député-maire d'Alger. In: *Alger 1940–1962. Une ville en guerres*. Dirigé par Jordi, Jean-Jacques-Pervillé, Guy. Paris, 1999. 160–165.

a De Gaulle által kinevezett új algériai fő kormányzó, Georges Catroux tábornok elutasította, mondván, veszélyt jelent a francia szuverenitásra nézve. Chevallier, aki akkoriban nem rajongott Abbász követeléseiért, utóbb – a Blum–Viollette-féle törvénytervezet bukására utalva – „második elszalasztott alkalomnak” nevezte a történeteket.

1944 márciusában De Gaulle ideiglenes kormánya fontos, de korántsem elégséges reformokat vezetett be. Egyenlőnek nyilvánították Algéria minden lakóját, a szavazati jogot a muszlimokra is kiterjesztették (akik azonban az európaiaktól elkülönülő választói kollégiumban szavaztak), valamint 60 ezer muszlimnak megadták a francia állampolgárságot. Ezeket az intézkedéseket a telepések vadul bírálták, de ugyanígy tettek a nacionalisták is, akik ennél már jóval többet akartak. Néhány héttel később visszaültették a helyükre mindazokat a polgármestereket, akiket 1940 júniusában Weygand mozdított el hivatalukból. Ez azt jelentette, hogy Chevallier-nak is át kellett adnia a helyét az elődjének, megmaradt egyszerű önkormányzati képviselőnek. Eredetileg nem volt a szó klasszikus értelmében gaulle-ista, 1943–1944 folyamán fokozatosan mégis a tábornok hívévé vált.

1943 végén behívták katonának, egy ideig Eisenhower főparancsnokságán szolgált tolmácsként, majd részt vett az olaszországi hadjáratban. 1944 áprilisában ott volt a római bevonulásnál. Amikor nem sokkal később leszerelt és hazatért, első dolga volt lemondani el-biari önkormányzati képviselői mandátumáról, mert elfogadhatatlannak tartotta, hogy a város átnevezte a Weygand tábornok teret. Mindez nem rontotta meg a gaulle-ista hatóságokkal fenntartott kapcsolatait. 1944. május 8-án parancsot kapott Jacques Soustelle-től, De Gaulle titkosszolgálatának főnökétől, hogy utazzon Washingtonba, és hozzon ott létre egy összekötő irodát az amerikai elhárítással. Chevallier De Gaulle amerikai kémje lett, feladata pedig lényegében az egyesült államokbeli, kanadai és mexikói francia kémhálózat újjászervezése volt. Azért esett rá a választás, mert tökéletesen beszélt angolul, már korábban is kapcsolatban állt a titkosszolgálatokkal, és nagyon fegyelmezett volt. Mindez maga után vonta azt is, hogy őrnaggyá léptették elő. Keveset tudni Chevallier washingtoni tevékenységéről. Annyi bizonyos, hogy a bezárt, lepecsételt francia nagykövetségre betört, és onnan ismeretlen tartalmú dokumentumokat hozott el és adott át Soustelle-nek, valamint élénken érdeklődött a tudósok és még inkább az atomtudósok iránt.

New Yorkban került kapcsolatba az ukrán származású, de francia állampolgár Boris Souvarine-nal (1895–1984), aki egykoron meggyőződéses kommunistaként Lenin munkatársa és a Komintern magas rangú vezetője volt. Később azonban Sztálin ellenfele és a sztálinizmus engesztelhetetlen kritikusa vált belőle. Chevallier és Souvarine elválaszthatatlan barátok és szellemi társak lettek, nagyszerűen kiegészítették egymást. 1945 nyarán azonban Chevallier visszatért Algírba, miután a feladatát sikeresen végrehajtotta (kitüntetés is kapott érte).

Fralon könyve második részében, mintegy ötven oldalon keresztül elemzi azt a szellemi-politikai fejlődést, amelyet főszereplője 1945–1954 között bejár. Ekkor vált országosan ismert politikussá, és ekkor alakult ki határozott politikai irányvonala, elkötelezettsége, mely meghatározta a felszabadító háború alatti és utáni döntéseit. Már a kezdő lépései is figyelmet érdemelnek. 1945 szeptemberében Algírban elindult a kantonális választásokon. Az úgynevezett független republikánusok csoportjához csatlakozott, melyet jobboldali liberális „szervezetként” írhatunk le. Kemény csatában legyőzte kommunista riválisát. Megnyerő külseje és meggyőző személyes tulajdonságai rövidesen nagyon népszerűvé tették az egész városban. Politikailag integratív személyiség volt: egyesíteni tudta a gaulle-istákat és Vichy híveit, hiszen mindkét irányban voltak kapcsolatai. Csak a kommunisták nem állhatták: amerikai kötődése csak rontott a renomóján, így lapjukban, az *Alger républicain*ben „Mister Jack

Chevallier" néven emlegették. Fralon nyilvánvalóvá teszi, hogy Chevallier azért lehetett oly népszerű a telepések körében, mert ekkoriban egyike volt Francia-Algéria legradikálisabb védelmezőinek. Később maga is elismerte, hogy az 1945 utáni években az „ultrák” közé tartozott, mint akkoriban nagyon sokan, hiszen mindenkiben élénken élt az 1945. májusi véres kelet-algériai felkelés tragikus emléke. Ebből a telepések egyetlen következtetést vontak le: csak a muszlimok kemény elnyomása akadályozhatja meg az események megismétlődését. A másik oldal nacionalistái közül viszont sok fiatal radikális többé nem adott semmit a köztársasági Franciaország szavára, megoldásként kizárólag a fegyveres harcot tudta elképzelni. Azaz szó sem lehet tárgyalásokról, politikai rendezésről, készülni kell a háborúra. A két közösség közötti szakadékot többé már nem lehetett áthidalni.

1946 nyarán Chevallier elindult a parlamenti választásokon, ezúttal az Algériában rendkívül befolyásos Radikális Párt színeiben. Olyan hatalmasságok álltak mögötte, mint Henri Borgeaud és René Mayer, akik nélkül Algériában gyakorlatilag egyetlen fontos döntés sem született. Az első próbálkozás sikertelen volt, de a második már elérte célját. Novemberben, az új alkotmány elfogadása után kiírt parlamenti választásokon a radikálisok által támogatott „republikánus tömörülés” listája győzelmet aratott, így Chevallier képviselő lett. Ekkor vált támogatójává a vele egykorú, buzgó pétainista Alain de Sérigny, aki a telepések legolvasottabb lapjának, a *L'Écho d'Alger*-nak volt a főszerkesztője. Képviselői munkáját segítette továbbá a már említett Souvarine is. A Bourbon-palotában az egyik legélesebb hangú debattőr vált belőle, egyre többen figyeltek fel karizmájára, vitakészségére. Mindig kiállt a fennálló algériai status quo mellett. 1947 nyarán napirendre került az új algériai szerves alaptörvény ügye, amely bizonyos reformokat irányzott volna elő (például a belső ügyekkel foglalkozó algériai gyűlés összehívását). Chevallier hevesen támadta a tervezetet: „Algéria földje a mi földünk, ott mi otthon vagyunk, ez Franciaország földje. Akármit mondjanak, akármit tegyenek, az algériai franciák nem mennek el onnan.” Elutasította azt az indítványt, mely az arabot hivatalos nyelvvé tette volna Algériában és előírta volna a kötelező oktatását: „Az arab nyelv kötelezővé tétele egyet jelent a [muszlimok] iszlám felé terelésével. Ahelyett, hogy »franciásítanánk«, »iszlamizálunk«” (91. p.). Az új alaptörvényt a parlament elfogadta, de a telepések képviselői túlnyomó többsége elutasította.

Az új status quo nem hozott érdemi változást, részben azért, mert az algériai gyűlés megválasztásánál a hatóságok csalások sorozatával elérték, hogy a nacionalisták kisebbségbe kerüljenek. Ebben élen járt az 1948-ban kinevezett új főkormányzó, a szocialista Marcel-Edmond Naegelen, az algériai nacionalizmus engesztelhetetlen ellenfele. Lényegében semmilyen reformot sem léptettek életbe („újabb elszalasztott alkalom”). A hatóságok által támogatott európaiak ellenkezése, az anyaország érdektelensége mind hozzájárult a muszlim politikai vezetők – például Ferhát Abbász – fokozatos radikalizálódásához. Messzali legelszántabb fiatal párthívei 1947-ben megalakították a fegyveres felkelés előkészítésével megbízott Titkos Szervezetet (OS), melyet azonban a hatóságok az évtized végén felszámoltak. Az OS káderei közül kerülnek majd ki 1954-ben a Nemzeti Felszabadítási Front vezetői.

Chevallier ez idő alatt valóságos „keresztes hadjáratot” folytatott a kommunisták ellen, amiben Souvarine támogatta. Követelte a kormánytól, hogy a „franciaellenes” érdekeket védő pártot tiltsa be, oszlassa fel. Ezt a célkitűzését azonban nem sikerült elérnie, és ez mélyen érintette, elgondolkoztatta. Az is bántotta, hogy a parlamenti játszmák idegenek voltak számára, nem elégítették ki. Új kihívásokra vágyott, amelyeket az algériai gyűlésben vélt megtalálni. Lemondott nemzetgyűlési mandátumáról, hogy elindulhasson az algériai gyűlés 1951-es megválasztásán.

Mindez egybeesett Chevallier Algériára vonatkozó nézeteinek radikális megváltozásával. Fralon szerint az OS felszámolása nyitotta fel a szemét: az ország egyáltalán nem olyan nyugodt, mint amilyennek látszik, valójában a robbanás szélén áll. Ha pedig ez megtörténik, és Algéria elszakad, a Szovjetunió és a kommunisták ráteszik a kezüket az országra. Ezt pedig csak úgy lehet megakadályozni, ha biztosítják Franciaország fennhatóságát. A hogyanra pedig nem a régi gyarmatosító módszerek jelentik a választ, hanem új típusú, „liberális” megoldások. Párbeszédet kell folytatni a muszlimok képviselőivel, meg kell hallgatni a mondanivalójukat. Chevallier javaslata hatalmas felzúdulást keltett a kolonialistaotelespes elit körében, a dühöngő Borgeaud személyes hadjáratot indított ellene. A vita hangneme pillanatok alatt eldurvult, ellenfelei a legsúlyosabb sértésnek számító „szeparatista” jelzővel bélyegezték meg a még mindig fiatal politikust. Chevallier programjában a francia–algériai föderáció eszméjét állította előtérbe, és az 1951-es választásokon – igaz, jelentős támogatókat maga mögött tudva – legyőzte ellenfeleit.

Hamar be kellett látnia azonban, hogy „liberális” elképzelései nem találnak pozitív fogadtatásra sem aotelespes elit, sem a nacionalisták körében. Föderációs javaslatát elvetették. Levonva a kudarc tanulságait, 1952 elején ismét nemzetgyűlési képviselővé választotta magát. A fokozódó gyarmati válságok nyomán az algériaiotelespes eliten belüli ellentétek elhalványultak, a fő törekvés a fennálló status quo megőrzése lett. Chevallier olyan személyiségnek számított, aki mögött az európaiak és megannyi muszlim is fel tudott sorakozni. Ez tette lehetővé 1953 tavaszán algíri polgármesterré való megválasztását (54 ezerből 30 ezer voks). Programja ambiciózus tervet tartalmazott: Algír teljes újjáépítését. *„Tetőt mindenki feje fölé!”* – ez a szlogen a célok szociális oldalára utalt. Jellemző, hogy Chevallier egyik helyettese egy messzalista, azaz radikális nacionalista lett; először esett meg, hogy a mozgalom egyik vezetője ilyen magas pozíciót foglalt el. A kettejük közötti együttműködés úgy vált lehetségessé, hogy az algériai kérdést, az ideológiai problémákat kizárták a városért folytatott munkájukból, és a napi ügyekre, a város érdekeire koncentráltak. Algír akkoriban túlszűfolt város volt, ahová a megelőző időszakban tízezerrel költöztek be a paraszti származású vidékiek. A bádogvárosokban, nyomornegyedekben több mint 120 ezren éltek. Szükség volt *„az Észak-Afrikában valaha látott legnagyobb szociális urbanizációs műveletre”* (117. p.). Lakásépítési program, az úthálózat karbantartása, a közvilágítás, a vágóhidak modernizálása, iskolabővítés (600 új tanterem), a központi fűtési rendszer korszerűsítése (Franciaország legnagyobb kazánházának telepítése), metrótervezés stb. képezték az intenzív és eredményes munka mérőföldköveit. 1959 tavaszáig (a felszabadító háború zűrzavara közepette!) a különböző kerületekben 12 ezer lakást húztak föl, Algírtól délre pedig új elővárost építettek 26 ezer lakással és kiszolgáló létesítményekkel (iskolákkal, üzletekkel, postákkal stb.). Az új lakásokba összesen 180 ezren költöztek be.

Agilitása, egyes algériai nacionalistákkal való együttműködése mind aotelespesek, mind a radikális nacionalisták körében visszatetszést keltett. Előbbiek *„az arabok polgármesterének”* nevezték, Messzali Háddzs pedig egy interjújában kifejtette: *„A Jacques Chevallier által képviselt neokolonializmus intelligensebb, mint a klasszikus kolonializmus, ezért legalább annyira veszélyes is”* (121. p.). Bizonyos történészek szerint ekkor használták első alkalommal a történelemben a neokolonializmus kifejezést.

1954 fordulópont Chevallier pályafutásában, ugyanis a baloldali radikális Pierre Mendès France miniszterelnök hadügyi államtitkárként bevette a kormányába. November 1-jén pedig az FLN megindította a harcát Algéria függetlenségéért. Ettől kezdve Chevallier számára beszűkültek a lehetőségek, mivel a két közösség közötti szakadék szüntelenül szélesedett, az általa szorgalmazott párbeszéd egyre inkább illúzióvá vált. Fralon azt írja,

megkezdődött Chevallier „kálváriája”. A telepések határozottságot vártak el a kormánytól, a felkelés szétzúzását. Sokatmondó az Algír megyei kistelepülés, Kolea polgármesterének, egy bizonyos Gabet-nek a felszólalása a megye polgármestereinek november 6-i értekezletén, melyben elvetette a kormány és az algériai gyűlés beiskolázási programját: „*La Fontaine verseire tanítani a kecskéiket furulyázva őrző kölyköket, erre azt mondom, hülyeség*” (135. p.). Chevallier fokozatosan két tűz közé került. Jóllehet komolyan elgondolkodott a kormányból való távozáson (a telepések ezt várták tőle), végül maradt, sőt 1955 januárjában hadügyminiszterré nevezték ki. Nem sokáig tölthette be a magas tisztséget, február elején Mendès France kormánya megbukott.

Ami ezután következett, az voltaképpen epilógus Chevallier politikai pályafutásában. Algír polgármestereként és parlamenti képviselőként ugyan továbbra is fontos tisztségeket töltött be, de egyre kevésbé tudott szót érteni a párizsi, de legfőképpen az algériai feketelábú elit tagjaival. Minden megszólalása pusztaba kiáltott szó maradt. 1955 végére, 1956 elejére arra a felismerésre jutott, hogy muszáj tárgyalni a felkelőkkel, és meg kell vetni a Franciaországgal szoros kapcsolatban (akár föderációban) álló algériai állam alapjait. A privilégiumait vakon őrző, sokszor reakciós telepések azonban hallani sem akartak akár csak a legcsekélyebb engedményekről sem. Végképp a fegyvereké lett a szó, ilyen körülmények között pedig Chevallier egész elképzelése illúzióvá vált. Nem akadályozhatta meg a háborút. Egyvalamit azonban elhatározott: ha török, ha szakad, Algériában marad, nem távozik.

Háttérbe szorulása, politikai meggyengülése 1958 tavaszán, a IV. Köztársaság látványos összeomlásakor vált véglegessé, amikor Algírban az ultrakolonialisták és a hadsereg puccsal átvették a hatalmat. A szemükben gyűlöletes Chevallier-t lemondásra szólították föl a polgármesteri tisztségéről, és amikor a liberális politikus látta, hogy a hatalomra került De Gaulle tábornok sem áll ki mellette, megértette, hogy pályafutása véget ért. Június 7-én benyújtotta lemondását, ősszel pedig nem indult újabb mandátumért a parlamenti választásokon. Inkább *Nous, Algériens* (Mi, algériaiak) címmel könyvet írt élményeiről, elképzeléseiről.

Elégtételt érzett, amikor 1959. szeptember 16-án De Gaulle köztársasági elnökként elismerte az algériaiak önrendelkezési jogát, és „föderális típusú” társulást ajánlott nekik Franciaországgal. A dráma végén Chevallier még egyszer előtérbe került, amikor a már említett megállapodást segített tető alá hozni az FLN és az OAS között. Hiába reménykedett az új rendszer „demokratizmusában”, hiába remélte, hogy a független Algériában az európaiaknak (és nyilvánvalóan neki) is jut feladat, keserűen csalódnia kellett. Az algíri kikötői hatóság igazgatóhelyettese és a kereskedelmi kamara vezetőségének tagja lett.

A helyenként roppant olvasmányos, újságírói stílusban megírt könyv értékes hozzájárulás az algériai háború, valamint a két ország 20. századi történetének még alaposabb feltárásához.

Ferwagner Péter Ákos